

Сівак В. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМИ ПРАВЛІННЯ

Актуальність дослідження полягає в необхідності формування такої форми правління, яка б адекватно відображала мети функціонування держави. Обрання пріоритетної форми правління зумовлюється комплексом чинників різної природи. Їх врахування є наслідком обрання правильної методології.

Здійснено аналіз досліджень форми правління як правового феномена, а також з'ясовано структуру методологічних підходів, що була застосована.

Констатовано, що розуміння важливості методологічних питань обумовлено формуванням можливості до екстраполяції на сучасну проблематику сучасної форми правління того чи того типу праворозуміння, антропологічного, аксіологічного й онтологічного вимірів ролі держави та особи, права і справедливості, закону і природного права, висвітлення граней співвідношення відповідальності інститутів громадянського суспільства і реалізації державної політики.

Обґрунтовано наукову позицію, що правильне визначення методології закладає підвалини для коректного розуміння й інтерпретації принципів формування, форм і методів ефективного функціонування тієї чи тієї форми правління.

Окремо доведено необхідність послугоування національною державно-правовою думкою, зокрема працями С. Дністрянського, Д. Донцова, М. Драгоманова, Ю. Липи, Б. Кістяківського, М. Колодзінського, М. Міхновського, П. Скоропадського, М. Сціборського та інших.

Відзначено, що системні трансформації політико-безпекового і соціально-економічного спрямування, потребують переосмислення сталих методологічних підходів до класифікації та типологізації форм правління, обрання коректних класифікаційних критеріїв. Акцентовано на необхідності застосування антропоцентричного підходу.

Констатовано на необхідності застосування концепції неопрагматизму щодо реалізації стратегічних національних інтересів, стратегічної політики і формування стратегічного курсу держави на основі верховенства права.

Ключові слова: форма правління, форми держави, методологія дослідження форми правління, республіка, монархія, війна проти України, концепція неопрагматизму, республіканська форма правління, держава, президентсько-парламентська форма правління.

Постановка проблеми. Питання методології, на нашу думку, мають важливе значення, адже від правильно обраних методів залежить взагалі можливість досягнення мети дослідження, розв'язання усіх поставлених наукових завдань.

Питання форми правління здебільшого розглядаються в теоретичному контексті щодо ідеальної моделі республіканської форми правління з демократичним режимом.

Однак наразі як свідчить практика, демократичні процедури під час війни функціонують не завжди належним чином, окремі питання потребують альтернативних варіантів вирішення під час війни, а роль Президента України як глави держави, Верховного Головнокомандувача і голови РНБОУ суттєво збільшується. Тож постає завдання в адекватному аналізові оточуючого середовища, реального стану та виду форми правління.

Актуальність теми полягає в необхідності правильного розуміння змісту трансформаційних процесів із подальшим виробленням оптимальної моделі модифікації форми правління саме для Української держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Досліджуючи питання використання методології передусім відзначаємо на комплекс загально-теоретичних праць Я. О. Бариської, С. О. Болдіжар, С. К. Бостана, О. Т. Волошук, А. З. Георгіци, І. І. Дахової, М. І. Козюбри, В. П. Колісника, В. В. Копейчикова, В. В. Кравченка, О. В. Марцеляка, М. П. Орзіха, Р. М. Павленка, Н. Г. Плахотнюк, В. Ф. Погорілка, В. Є. Протасової, С. Г. Серьогіної, Ю. М. Тодики, М. В. Цвіка, В. М. Шаповала, О. Н. Ярмиша та ін.

Утім питання методологічного шару в даних дослідженнях визначено не акцентовано. Тож

нашим завданням є певним заповнити цю прогалину, навівши конкретні методологічні прийоми як уможливають більш глибоко і всебічно дослідити такий правовий феномен як форма правління.

Виклад основного матеріалу. Більшість дослідників при аналізі теоретичних дисертацій з проблематики форм правління, здебільшого занурюються у правові методи, певним чином нівелюючи аналіз того середовища, в якому розвивається форма правління як організм. У даному аспекті важливим виступає не лише декларування подолання догматичного позитивізму, а й реальне ставлення до методології як тих концептуальних прийомів і способів, які дають змогу досягати поставленої мети. Позитивізм, втрачаючи вагу, має бути трансформований до нових форм, більш органічних із правом природним, більшим вpleтанням юснатуралістичних позицій. Також дедалі більше спостерігається тенденція застосування і провідних наукових дослідженнях міждисциплінарного підходу, адже вузькість і звуженість методології предметом дослідження не дає змоги досягти відповідності критеріям повноти, всебічності та значно ускладнює отримання об'єктивних висновків.

Інструментальний підхід має стосуватися не лише безпосереднього змісту методології, а й права як регулятора суспільних відносин, інструмента далеко не єдиного впливу на них.

А отже, застосування філософсько-правових, історико- і політико-правових концепцій збагачує як безпосереднє дослідження, так і значно сприяє досягненню системного результату.

На сьогодні більшість правових досліджень щодо форми правління все одно акцентовано розглядають теоретичні питання співвідношення різних компонентів у рамках республіканської форми правління. А поза увагою залишаються питання відповідності форми правління проголошеній меті розвитку держави, її стратегічному курсу. Недосягнення цих завдань має низку причин, однією з яких виступає недостатньо правильне і коректне обрання методології.

Одним із прикладів є оцінки в рамках історіографії діяльності П. Скоропадського. Якщо у форматі *народницької школи* здебільшого критично оцінюють діяльність цього державного діяча, відносячи його до кола реакційних діячів національної історії через намагання сформувати в Україні політичну еліту, припинити соціальні експерименти, пронімецьку політичну орієнтацію, абсолютизацію влади. Натомість у рамках *держав-*

ницької школи українських істориків до гетьмана ставилися апологетично, вважаючи його зразком державного та політичного діяча за дієві спроби утвердити в Україні чіткий державний лад [1, с. 7].

Більше того, при аналізі тих чи тих форм правління і діяльності політичних діячів доцільно зважати на умови, в яких протікали означені процеси. Адже давати оцінки, через століття, маючи почасти поверхові знання про: суспільно-політичні умови і воєнний потенціал, рівень правозастосування під час відновлення української державності, політичну кон'юнктуру, орієнтацію суспільних сил, об'єктивні потреби зміцнення влади в умовах революційних потрясінь, не завжди коректно.

Аналіз діяльності П. Скоропадського, наприклад, дає змогу констатувати, що ідея державного суверенітету логічно пов'язана з ідеєю соборності України. Тож, як і В. Липинський, він був переконаний, що держава має стати об'єднувальним началом для численних націй і народностей, які проживали в Україні.

Так, П. Скоропадський дуже виразно акцентував на необхідності формування національної еліти, адже від моменту розроблення форми правління до відповідної реалізації її сутності, саме їй має належати активна та дієва участь. Під елітою П. Скоропадський розумів єдність усіх елементів громадянства, завдяки яким вони перетворилися на провідну верхівку свого класу.

Свого часу, сповідуючи географічний детермінізм, коли хліборобське населення переважало міське, було обґрунтовано такі форми правління, як монархія та класократичну.

Розглядаючи питання методології, важливо послуговуватись історичним доробком і тими працями, в яких приділено значну увагу саме методологічним питанням. Зокрема, звертаючись до надбання Б. Кістяківського і розробленої ним концепції „плюралістичної методології права” відзначаємо наступність традицій правознавства у сучасній правничій науці.

Зважаючи на праці Б. Кістяківського, формуємо комплекс важливих методологічних проблем правознавства, розв'язання яких сприятиме вироблення наукової концепції еволюції форм правління:

– стан і проблеми пізнання форм правління, завдання правової науки щодо вироблення підходів до її раціонального вибору й ефективного застосування;

– методологічна природа форм правління: співвідношення і взаємодія у пізнанні форм правління

філософії, соціальних і політичних наук, право- і державознавства, антропології;

– методологічні особливості трансформації форм правління, співвідношення ефективних форм із догматичними постулатами, а також сучасними концепціями управління в умовах невизначеності, співвідношення національного і міжнародного права, державного і національного суверенітету, державної і особистої та громадської безпеки, геополітичних концепцій і правових доктрин, юриспруденцією та філософією права;

– необхідність методологічного плюралізму, застосування міждисциплінарного підходу до пізнання форм правління (методологія трансформації форм правління);

– деякі методологічні аспекти вивчення форм правління як політико-правового явища, методологічні труднощі в державознавстві (ефективність форм правління щодо реалізації цілей держави та суспільства);

– методологічні проблеми історико-правових досліджень (еволюція форм правління);

– методологічні проблеми інтеграції гуманізму, антропоцентризму, софійності, стратагемності та розумної ойкумени для опису внутрішнього світу глави держави, моральних цінностей політичної еліти, віри в людину, її силу духу, внутрішню енергетику нації.

Розвиток форм правління їх еволюція і трансформація свідчать також про розвиток методологічної науки в Україні, віддзеркалюють напрями історико-правових учень, а також формують умови для розроблення правових прогнозів розвитку соціальної системи в умовах тих чи тих форм правління. Таким чином методологічна наука здатна суттєво підсилити, наприклад при президентсько-парламентській республіці, її прогностичну функцію.

Як можемо констатувати із вищевикладеного, високо піднімається не лише планка права, вчень про нього, їх ролі у формуванні української держави, а й передусім української науки право- і державознавства. Цікавими у цьому аспекті є дослідження С. Гусарева і О. Тихомирова про співвідношення державорозуміння і державознавства [2].

Методологічним підґрунтям формулювання й обґрунтування державознавчих ідей Б. Кістяківського стала його *теорія множинності понять права*, що поєднала етичний *природно-правовий нормативізм та психолого-соціологічні підходи*, уможливаючи на різних концептуальних засадах осмислювати конкретні поняття (наприклад,

„держава”, „влада”) як кількісні виміри реальності, особливостями яких є суттєві відмінності (включно із протиставленням) „множинності” („плюральності”) від одності (єдиного як одного). Тож плюралізм теоретичного пояснення, що доповнюється дослідженням статистичних імовірностей (у цьому роль ученого як соціолога), набував рис системності й увиразнювання як методологічний плюралізм, за яким можливі різні (методологічно зумовлені) формулювання однієї, трансцендентної істини [3, с. 488].

Важливе місце у дослідженні форм правління має посідати *порівняльно-історичний метод, який уможливує шляхом конкретного аналізу державно-правових і політичних явищ у тісному зв'язку з певно визначеною історичною ситуацією, у якій вони виникли і мали місце, узагальнювати державно-творчий досвід і науковий спадок з метою розуміння обрання тих чи тих форм правління на певних етапах історичного розвитку соціальної системи.*

Названий метод органічно доповнюватиме *принцип історизму*, який допомагає здійснювати історичне відтворення та регенерацію із подальшою екстраполяцією за допомогою конкретних подій у певних соціальних системах.

При вивченні методологічних питань варто враховувати відмінність методів, у рамках яких вивчається походження влади і відповідної їй форми правління і методів, якими описується виправдання влади і відповідна їй форма правління.

Також доцільно зважати на *антропологізм* сучасної правової науки, розповсюдження *концепції людиноцентризму*, превалювання певний час соціальної держави над безпековою. Це стало наслідком пріоритезації використання антропологічного підходу в дослідженнях державно-правових явищ, його застосування до аналізу праворозуміння, інтерпретації в умовах війни (людиноцентрична мілітаризація).

Отже, чітко формуються такі напрями і відповідні їм методи дослідження:

– біосоціальний – людина вільна тією мірою, якою вона не посягає на права і свободи інших осіб за відповідної форми правління;

– етнографічний – етнічна зумовленість права і правового статусу особистості, зумовленість форми правління здатністю збереження національних інтересів, цінностей, традицій та самобутності.

Тож важливим методологічним підходом у дослідженні форм правління має виступати *пра-*

вова антропологія як галузь, що спрямована на виявлення антропологічно вимірних і обумовлених основ правової і державної сфер життєдіяльності. Вона дає змогу пошуку інтерпретаційних моделей правової реальності, модерних антропологічно зорієнтованих напрямів як наукового дослідження, так і впровадження відповідної республіканської форми правління.

Окрім правової, вагоме місце серед методологічних підходів посідає *політична антропологія* [4, с. 26]. Вона має велике значення для розуміння політичних процесів та механізмів організації владних відносин у сучасних соціальних системах, адже у фокусі уваги опиняється необхідний спектр владної проблематики:

- з'ясування антропологічного виміру й онтологічного змісту державної влади;
- уточнення структури вищих органів державної влади як еволюційна форма структури влади, заснованої на традиціях, символіці, ритуалах, самотності української нації;
- вивчення процесу адаптації традиційних відносин влади до новостворених адміністративних та політичних інститутів насамперед після війни;
- виявлення неефективних елементів, форм і проявів владних відносин;
- аналіз правового становища вищих органів державної влади та їх співвідношення крізь призму антропологічного виміру політичного простору, негативні прояви людського фактора як глави держави.

Визначним є використання основних положень сучасного праворозуміння, поєднання та інтеграція *юридичного позитивізму, соціологізму, інтегративної юриспруденції*. Важливим у даному контексті є також принцип розмежування права і закону, взаємної відповідальності інституційних структур та інститутів громадянського суспільства. Відтак, коли йдеться про концентрацію влади науково обґрунтовано наступний принцип: концентрація влади має дорівнювати концентрації відповідальності.

Корисним є застосування системно-структурного, структурно-функціонального, догматико-юридичного підходів, які уможливають аналізувати правові засади формальної і практичної форми правління.

Зокрема, системний міждисциплінарний підхід дає змогу розглядати форму правління у нерозривній єдності внутрішніх та зовнішніх зв'язків, виявити сучасні фактори, що впливають на модифікацію форм правління та зумовлюють їх, встановити закономірності їх типологізації.

Використання методів формальної логіки (аналізу й синтезу, узагальнення, абстрагування) уможливає встановити елементи форми правління, визначити основні поняття та сформулювати науково обґрунтовані висновки

Безперечно, активно мають застосовуватися у дослідженні й *емпіричні методи*, що формують підстави для перевірки відповідності проголошеної мети реальним результатам, яких досягла соціальна система під час функціонування у рамках певної форми правління. Також емпіричний метод активно залучається при формулюванні класифікаційних критеріїв типології форм правління.

Корисним нам видається і застосування *порівняльно-правового методу*, який використовується на всіх етапах дослідження, аналізу еволюції та розуміння векторів трансформації форми правління у сучасних умовах.

Герменевтичним підходом послуговуємося у дослідженні з метою пізнання та інтерпретації текстів монографічних видань, наукових статей, навчальних матеріалів, а також текстів нормативних актів. Це дало змогу розкрити зміст та сформулювати правильні інтерпретаційні схеми для розуміння властивостей форм правління, відповідно до часу і місця, в якому перебував автор, методологічної парадигми, яку сповідував на певному етапі власного наукового пошуку.

За допомогою формально-юридичного методу уможливується послідовне формування і розуміння системних параметрів форми правління, зважаючи на етапи українського державотворення, зміст правового статусу відповідних суб'єктів, війну, фрагментацію безпекових структур, зменшення ролі міжнародного права, дисфункціоналізацію окремих елементів інституційної системи.

Науковий підхід до дослідження проблем еволюції форми правління зумовлює отримання відповіді на питання, якою мірою розв'язання проблем функціонування правильної форми правління потребує створення адекватної теоретико-методологічної бази. Відповідь на це питання може бути отримано в рамках теорії систем, при якій формуються можливості для виділення іманентних та системостворювальних ознак будь-якої системи як органічної єдності взаємопов'язаних компонентів. Причому форму правління ми інтерпретуємо як елемент форми держави, а тому розглядаємо необхідність застосування *системного підходу і теорії систем* необхідним й контекстуально відповідним авторському баченню.

Власну концепцію системного аналізу, яка

передбачає при дослідженні політичної системи структур, що виконують політичні функції, сформулював Г. Алмонд. Дослідник виділив два рівні функціонування політичних структур – інституційний і асоціативний [5].

Розмірковуючи в цьому напрямі, С. Бостан розглядає форму правління за допомогою *системного аналізу* [5].

Для адекватного розуміння причин обрання коректної форми правління необхідно мати чітке уявлення щодо таких чинників:

- структури національних цінностей, національних інтересів, їхньої пріоритетності;
- ідеологічного виміру держави, її візії і бачення у світі, сприйняття її статусу як активного суб'єкта міжнародних відносин;
- походження, рівня і характеру джерел загроз державі, відповідності форми правління сучасному безпековому середовищу;
- наявності ресурсного потенціалу для реалізації у рамках тієї чи тієї форми правління цілей держави і особи;
- закономірності формування, організації, функціонування, розвитку і зникнення різноманітних форм правління в умовах трансформаційних змін.

Водночас у працях правників не отримали належної уваги підходи до застосування *методів діалектики* при дослідженні форм правління, зокрема, співвідношення форми і змісту в умовах війни і в поствоєнній Україні.

Через це потрібним є використання *еволюційного підходу*, адже форма правління нами аналізується крізь призму еволюції держави, відповідної суспільно-політичної та економічної формації, розвитку соціальної системи, а також розвитку історії політико-правових учень про державу і право. Залучення цього методу дає змогу визна-

чити в динаміці прогресивність і демократичність держав, позбавляючи оцінні категорії суб'єктивізму.

Висновки. У складних умовах суспільно-політичної та військової боротьби за незалежність, український народ здійснював незвідані пошуки найкращих форм та способів розв'язання складних проблем і завдань державного будівництва в Україні. І цей багатий досвід, успіхи і поразки, досягнення і невдачі — все це велика наука для сучасного покоління, для державотворення сучасної Української держави.

Розуміння важливості методологічних питань обумовлено з-поміж вказаних вище причин також і тим, що за їх допомогою формується можливість до екстраполяції на нинішню проблематику сучасної форми правління того чи того типу праворозуміння, антропологічного, аксіологічного й онтологічного вимірів ролі держави та особи, права і справедливості, закону і природного права, висвітлення граней співвідношення відповідальності інститутів громадянського суспільства і реалізації державної політики. Усе це закладає підвалини для коректного розуміння й інтерпретації принципів формування, форм і методів ефективного функціонування тієї чи тієї форми правління.

Ідеї оживлюють люди – правові особистості (дисципліновані правом і стійким правопорядком) – за допомогою тих форм і методів, які відповідають рівню їхньої правової культури та вихованості, правової свідомості і правомірної поведінки. Як казав свого часу М. Коцюбинський: „... не сокира рубає, а той, хто її держить” [7, с. 214]; „народ сам скує собі долю, аби тільки не заважали” [8, с. 77].

Тож, від обрання правильної методології залежать напрями модифікації форми правління з метою виділення її пріоритетної форми.

Список літератури:

1. Хитра А. Я. Державно-правові погляди Павла Скоропадського : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 – історія та теорія держави і права; історія політичних і правових вчень. Львів, 2003. 19 с.
2. Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Державорозуміння і державознавство: діяльнісний та компаративний контексти. *Загальнотеоретичне правознавство, верховенство права та Україна* : зб. наук. ст. Київ : Дух і літера, 2013. С. 221–232.
3. Філософський енциклопедичний словник / редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін. Київ : Довіра, 2002. 744 с.
4. Антропологічний код української культури і цивілізації (у двох книгах) О. О. Рафальський (керівник авторського колективу), Я. С. Калакура, В. П. Коцур, М. Ф. Юрій (науковий редактор). Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. Книга 1. 432 с.
5. Almond G. Comparative Political Systems. *The Journal of Politics*. 1956. Vol. XVIII. № 3. P. 393–394.
6. Форма держави як предмет системного аналізу / С. К. Бостан. *Держава та регіони*. Сер. Право. 2012. Вип. 1. С. 12–16.

7. Коцюбинський М. *Persona grata*. Михайло Коцюбинський. Твори в 3 т. Київ : Дніпро, 1979. Т. 2. С. 214 – 216.

8. Коцюбинський М. *Fata Morgana*. Михайло Коцюбинський. Твори в 3 т. Київ : Дніпро, 1979. Т. 3. 375 с.

Sivak V. M. A METHODOLOGY RESEARCH OF GOVERNMENT FORM

The relevance of the study lies in the need to form such a government form that would adequately reflect the goals of the State's functioning. The choice of the preferred form of government is determined by a set of factors of different nature. Considering them is an outcome of choosing the proper methodology.

The author analyzes the studies of a government form as a legal phenomenon and clarifies the structure of methodological approaches used.

It is stated that the understanding of the importance of methodological issues is driven by the capacity to extrapolate a particular type of legal understanding, anthropological, axiological and ontological dimensions of the role of the State and the individual, law and justice, law and natural law to the modern issues of the current form of government and highlight the facets of the relations between the responsibility of civil society institutions and the implementation of public policy.

The author substantiates the scientific position that the appropriate determination of methodology lays the foundation for a correct understanding and interpretation of the principles of formation and forms and methods of effective functioning of a particular form of government.

It is individually proved the need to refer to national state and legal thought, in particular, the works of S. Dnistrianskyi, D. Dontsov, M. Drahomanov, Yu. Lypa, B. Kistiakivskyi, M. Kolodzinskyi, M. Mikhnovskyi, P. Skoropadskyi, M. Sciborsky, and others.

It is noted that systemic transformations of the political-security and socio-economic areas require a rethinking of the established methodological approaches to the classification and typology of government forms, and the selection of correct classification criteria. The need to apply an anthropocentric approach is emphasized.

It is also highlighted the need to apply the concept of neopragmatism to implementing strategic national interests, strategic policy and developing the strategic course of the State based on the rule of law.

Key words: *form of government, forms of state, methodology for studying form of government, republic, monarchy, war against Ukraine, neopragmatism concept, republican form of government, state, presidential-parliamentary form of government.*